

Binnenland ontmoet buitenland

De nasleep van onderzoekscommissies naar ontspoorde vredesmissies

PETER VAN KEMSEKE

When the Home Front meets Foreign Parts. The Aftermath of Commissions of Inquiry into derailed Peace Missions

Peace Missions take place in difficult and volatile circumstances. It is therefore hardly surprising that some peace missions become 'derailed'. Christ Klep zooms in on three 'derailed' missions in his book and focuses on the value of Commissions of Inquiry which are subsequently set up as a result of public and political pressure. Do they succeed in revealing the 'how' and the 'why' of such derailments and – above all – identifying those who are responsible? Based on a broad spectrum of questions and extensive source materials, Klep concludes that 'the number of escape routes from the labyrinth of responsibility is practically infinite'; a clear message for all those taking part in international and domestic politics. It is here that the author skillfully and expertly succeeds: exposing the complex entanglement of domestic and foreign policy, even concerning events that sometimes happen away from the capital city.

Drie ontspoorde vredesmissies

Kunduz, Noord-Afghanistan, 4 september 2009. Een NAVO-luchtaanval tegen Talibanstrijders die twee bevoorradingsstrucks hadden gekaapt doodt niet alleen een aantal van die Talibanstrijders, maar kost ook het leven aan een groot aantal burgers. Een onafhankelijke Afghaanse mensenrechtenorganisatie meldt kort na de feiten dat niet minder dan zeventig onschuldige burgers zijn omgekomen, een getal dat al snel wordt overgenomen door de westerse pers. Daags nadien spreekt NAVO-bevelhebber Stanley McChrystal de bevolking toe op de Afghaanse televisie. Hij stelt de 'possible loss of life or injury to innocent Afghans' zeer ernstig te nemen en belooft een onderzoek, waarvan de resultaten openbaar zullen worden gemaakt. Onmiddellijk daarna bezoekt hij de plaats van het incident. Hij spaart daarbij zijn kritiek op de operatie niet.

Vooral in Duitsland leidde het voorval tot hevige reacties. Het was immers de Duitse kolonel Klein, die het bevel had gegeven tot de NAVO-operatie. In de verkiezingscampagne – enkele weken later vonden verkiezingen plaats in Duitsland – werd de NAVO-actie onvermijdelijk voorwerp van een vinnig politiek debat. De oppositiepartijen veroordeelden de aanval en eisten tekst en uitleg in de Bondsdag. De Duitse kanselier Angela Merkel zei daar ‘diep te betreuren’ dat er burgerslachtoffers waren gevallen en beloofde een onderzoek ‘dat niets zou verdoezelen’. Defensie minister Jung ontkende aanvankelijk dat er burgerslachtoffers waren gevallen, maar moest daar later op terugkomen, nadat de NAVO zelf had toegegeven dat er onder de slachtoffers ook burgers waren. Jung ging snel voorbij aan het voorval en focuste voornamelijk op het belang van de Duitse aanwezigheid in Kunduz. Zonder Duitse troepen zou Afghanistan binnen de kortste keren weer in handen vallen van terroristen. De militaire operatie was ‘nodig en correct’, aldus Jung, en ontslag nemen, zoals gevraagd door de oppositie, was bijgevolg niet aan de orde. In de Duitse media wezen enkele journalisten ook op de moeilijke en gevaarlijke omstandigheden waarin de Duitse militairen zich bevonden. Zij waren onvoldoende uitgerust om gepast op te treden tegen de permanente, dagelijkse Taliban-dreiging. Kolonel Klein zou tot de aanval besloten hebben om een zelfmoordaanval tegen Duitse troepen te voorkomen, zo werd gesuggereerd.

Nadien zou een onderzoekscommissie, opgericht door de Afghaanse president Hamid Karzai, bekend maken dat 69 Taliban-strijders en dertig burgers om het leven waren gekomen. Negen burgers waren gewond geraakt. De families van de gedode burgers kregen een schadevergoeding van elk 2.000 dollar, de negen gewonden kregen elk 1.000 dollar, betaald door de Afghaanse overheid. Daarmee leek het incident gesloten.

De recente gebeurtenissen in Kunduz bevatten nagenoeg alle ingrediënten van de studie die Christ Klep in 2008 publiceerde onder de titel *Somalië, Rwanda, Srebrenica. De nasleep van drie ontspoorde vredesmissies*: de delicate en soms erg onvoorspelbare omstandigheden waarin militaire beslissingen op het terrein genomen moeten worden, en meer algemeen: het precieze mandaat van een interventiemacht; het belang van de media; de onvermijdelijke ‘politisering’; de vraag naar de (politieke) verantwoordelijkheid; de vraag hoe voldoende genoegdoening kan gegeven worden aan slachtoffers of nabestaanden, als dit überhaupt al mogelijk zou zijn; het belang van onderzoekscommissies waarvan de resultaten per definitie steeds te laat lijken te komen; problemen van – al dan niet gestuurde – (des)informatie, en zo verder.¹

1 Christ Klep, *Somalië, Rwanda, Srebrenica. De nasleep van drie ontspoorde vredesmissies* (Amsterdam 2008).

Christ Klep heeft al deze vragen en elementen toegepast op drie heel verschillende vredesoperaties. Of beter: op enkele aspecten ervan. Hij heeft namelijk vooral oog voor die momenten waarop de vredesmissies ‘ontspoorden’. In het geval van de missie in Somalië focust Klep op het gedrag van leden van het Canadese *Airborne Regiment*, dat deel uitmaakte van UNITAF. In maart 1993 doodden Canadese militairen van dat regiment twee Somalische jongens. De eerste werd doodgeschoten na een ‘diefstal’, de andere – een tienerjongen – stierf na uren van beestachtige foltering in een Canadese militaire basis. In zijn tweede casestudie – Rwanda – staat Klep uitgebreid stil bij wat ongetwijfeld een van de belangrijkste gebeurtenissen is uit de recente geschiedenis van het Midden-Afrikaanse land: het neerschieten van het vliegtuig van de Rwandese president Juvénal Habyarimana op 6 april 1994, de moord op tien Belgische VN-blauwhelmen de dag erna, gevolgd door de terugtrekking van de Belgische VN-troepen (en uiteindelijk van de hele VN-missie UNAMIR). Daarmee lag de weg open voor een genocide waarbij 800.000 Rwandezen het leven lieten. Tot slot bestudeert Christ Klep ook

▲
 Het zwaar beschadigde kantoor op de FAR-kazerne in Kigali. De plaquette naast het raam noemt de namen van de tien omgekomen Belgen. Daaronder de tekst: ‘Vermoord te Kigali op 7 april 1994, tijdens een vredesopdracht in Rwanda.’ Foto: George Deswijzen.

nog een zwarte pagina uit Nederlands recente militaire geschiedenis: het onvermogen van Nederlandse VN-troepen om te beletten dat Ratko Mladic' Bosnisch-Servische troepen in de 'VN veilige haven' van Srebrenica 8.000 moslimmannen en -jongens zouden vermoorden, in de zomer van 1995. 'Srebrenica' bleef niet zonder gevolgen. Toen de omvang van het drama in Srebrenica duidelijk werd, werd de internationale gemeenschap het (eindelijk) eens over het gebruik van geweld om een einde te maken aan de Balkanoorlog. Eind 1995 zou de NAVO luchtaanvallen uitvoeren die de Bosnische-Serviërs eerst tot een staakt-het-vuren, en uiteindelijk tot het Dayton-vredesakkoord dwongen.

Historici zijn meer dan wie ook doordrongen van het besef dat elke historische gebeurtenis op zichzelf 'uniek' is. Dat geldt zeker voor de gebeurtenissen die zich in de vroege jaren negentig afspeelden in Somalië, in Rwanda (beide op het Afrikaanse continent) en in Srebrenica (in Europa). Niet alleen waren de oorzaken van de drie conflicten (of van de genocides in het geval van Rwanda en Srebrenica) opmerkelijk verschillend, ook de evolutie en de dynamiek van het geweld hadden eigen, vaak lokale, karakteristieken. Hetzelfde kan gezegd worden van de reactie van de internationale gemeenschap, bijvoorbeeld bij het uitsturen van de vredesmissies. Zo mag het eigen, unieke karakter van de besluitvorming binnen de Veiligheidsraad over het mandaat van elk van deze drie missies niet worden onderschat. Kunnen – bijvoorbeeld – de uitvoering van het UNAMIR-mandaat en de houding van de VN in het algemeen ten volle begrepen worden zonder in rekening te brengen dat net op dat ogenblik Rwanda niet-permanent lid was van de VN-veiligheidsraad? Allicht niet.

Betekent dit dat de drie cases sowieso niet vergeleken kunnen worden? Uiteraard niet. Een dergelijke kritiek is trouwens meestal even voorspelbaar als onterecht. Ook hier. Toch kan men de vraag stellen of Kleps keuze voor UNITAF een gelukkige is. UNITAF, beter bekend als 'Operation Restore Hope', was een door de Verenigde Naties geautoriseerde, maar door de Verenigde Staten geleide vredesmacht. 25.000 van de 37.000 troepen werden overigens geleverd door de VS, met als opdracht in het volledig ingestorte Somalië een veiligheidskader te creëren dat humanitaire hulpverlening moest mogelijk maken. De robuuste UNITAF-missie kwam er nadat een eerdere, vrij zwakke, door de VN-geleide missie, UNOSOM, er niet in geslaagd was echt voet op Somalische bodem te krijgen, laat staan 'de vrede te handhaven'.

UNITAF vervulde haar mandaat meer dan behoorlijk. De toenmalige VN Secretaris-Generaal Boutros Boutros-Ghali noemde UNITAF zelfs een succes. Haar opvolgingsmissie, UNOSOM II, die overnam in mei 1993 met een ander mandaat, zou echter rampzalig eindigen. In oktober 1993 werden achttien Amerikaanse militairen gedood in een confrontatie met de Somalische clanleider Aideed. Het lichaam van één van hen werd onder het oog van CNN-camera's door de bestofte straten van Mogadishu gesleept, een beeld dat het Amerikaanse publiek maar moeilijk kon verteren. President

Clinton kondigde drie dagen later aan alle Amerikaanse troepen te zullen terugtrekken uit Somalië. Andere troepenleveranciers volgden het voorbeeld van de VS. In november 2004 maakte de Veiligheidsraad formeel een einde aan de missie. Mogelijk was UNOSOM II voor Klep een veel beter vergelijkbare case geweest dan UNITAF. De dood van Amerikaanse militairen, de beslissing tot terugtrekking van de troepen, het instorten van de VN-vredesmissie: de gelijkenissen met UNAMIR zijn opvallend. Het optreden van een (niet al te groot Canadees) regiment binnen een al met al ‘succesvolle’ missie is daarmee vergeleken toch van een andere orde. Ondanks de hartverscheurende feiten die zich afspeelden in de Canadese legerbasis – de rapporten hierover laten geen enkele mens onberoerd – situeert de ‘ontsporing’ van de UNITAF-missie zich op een ander niveau dan de ‘ontspoorde’ missies UNAMIR en UNOSOM II (die werden teruggetrokken), of de ‘ontsporing’ in Srebrenica die het failliet betekende van de VN-politiek van ‘veilige havens’ en de deur opende voor een NAVO-interventie.

Aangezien Klep zich in zijn studie echter hoofdzakelijk concentreert op de ‘nasleep’ van deze ‘ontsporingen’, is dit geen onoverkomelijke kritiek. Die nasleep vertoont immers in de drie gevallen overtuigende gelijkenissen. Klep beschrijft in detail de defensieve houding van het militaire establishment, de ‘pluchevastheid’ van de regeringen, de beperkte mogelijkheden van het parlement om gepaste verantwoording af te dwingen, de moeilijkheid om de verantwoordelijken aan te wijzen (het zogenaamde ‘*many hands-fenomeen*’), en de frustratie en mobilisatie die dat genereert bij de nabestaanden en (een deel) van het journalistieke corps. Al deze aspecten worden in de studie in een heldere structuur behandeld.

Macht en onmacht van onderzoekscommissies

Van alle facetten die Christ Klep in zijn studie belicht, lopen zijn bevindingen over de rol van onderzoekscommissies en over (de onmacht van) het parlement het meest in de kijker. Over het oprichten van onderzoekscommissies – een belangrijk instrument in de ‘strijd om de feiten’ – stelde Klep kortweg in een interview in *De Groene Amsterdammer* van februari 2009:

Onderzoekscommissies hebben geen nut. Ze worden bij dit soort zware morele kwesties altijd te laat ingesteld. Meteen als het fout is gegaan moet de vraag zijn: gaan we hier oprecht verantwoording over afleggen of niet? Als je die vraag niet onmiddellijk met ja beantwoordt, en je kiest voor technocratisch onderzoek, dan is dat een verkeerde keuze.

Toegegeven, dergelijke commissies kunnen de catharsis ‘zichtbaar maken voor een breder publiek’, maar ze ontsnappen nooit aan de ‘binnenlandse politieke en publieke context’. Erger nog: ‘In alle gevallen kaapten regeringen, meerderheidspartijen, media en buitenstaanders de eindrapporten’ (267). Politici blijken, aldus Klep, een beproefde strategie te hanteren om de resultaten van een onderzoekscommissie onschadelijk te maken: ze bekritisieren de rapporten, maar prijzen tegelijkertijd het onderzoekswerk én ze vinden er altijd wel argumenten in die bevestigen dat de maatregelen die ze inmiddels op de rails gezet hebben de juiste zijn. Even kritisch is Klep over het parlement, dat er in geen van de drie cases in geslaagd is een minister tot aftreden te dwingen. ‘De disciplinerende werking van parlementaire meerderheden en regeerakkoorden ondergroef zowel de controlerende werking (...) als de dwingende sanctionerende kracht van parlementen’. ‘Gebetonneerd monisme’ noemt Klep dat (263).

Althans wat België betreft, eechoot Klep daarmee Wilfried Dewachters analyse in diens *De mythe van de parlementaire democratie. Een Belgische analyse*, uit 2001. Hij komt ook erg dicht in de buurt van de conclusies in het doctoraal proefschrift van de Gentse onderzoekster (en politica) Sofie Staelraeve uit 2007 (dat niet in Kleps bibliografie is opgenomen).² Staelraeve stelt vast dat de controletaken van het parlement, in het bijzonder via parlementaire onderzoekscommissies, snel toenemen, als was het om de verloren besluitvormende macht te compenseren. Sinds 1880 deed het Belgische parlement tweeëntwintig maal een beroep op zijn recht van onderzoek, waarvan maar liefst zestien maal sinds 1980. Sinds Staelraeve haar onderzoek afslot, is dat aantal nog gestegen, onder meer met de oprichting van de Fortis-commissie. Een gelijksoortige trend is ook in Nederland merkbaar.

Of die sterk toegenomen activiteit ook een reële impact heeft en tot ingrijpende veranderingen leidt, is minder duidelijk. Het blijft voorlopig nog wachten op meer systematisch onderzoek dat de invloed van dergelijke onderzoekscommissies precies in kaart brengt. Op basis van zijn drie cases is Kleps antwoord veeleer negatief. Staelraeve kwam in haar proefschrift, op basis van een veel breder aantal cases, tot een soortgelijke conclusie: ‘De meeste parlementaire onderzoekscommissies’, aldus Staelraeve,

2 Sofie Staelraeve, ‘De roede van het parlement: zijn onderzoekscommissies een vloek of een zegen voor de regering? Een politicologische analyse van de oorzaken, besluitvormingsprocessen en gevolgen van parlementair onderzoek in België (1988-2006)’ (Onuitgegeven dissertatie in de politieke wetenschappen Universiteit Gent 2007).

helpen de meerderheid net om een politieke crisissituatie onder controle te houden. Het is een vorm van politiek crisismanagement. De overheid erkent dat er iets fout is gelopen bij de uitvoering van haar kerntaken (...). Door een parlementaire onderzoekscommissie op te richten, geef je als politicus het signaal dat je het probleem wil aanpakken, dat je zal onderzoeken wat is foutgelopen, wie daarvoor verantwoordelijk is en welke lessen moeten worden getrokken. De meerderheid kan daardoor een mogelijk explosieve situatie onder controle houden.³

Dit zijn terechte conclusies. Maar parlementaire onderzoekscommissies helemaal afschrijven als een louter parlementair ritueel, afgedwongen door de oppositie, is echter een brug te ver. De ‘Lumumba-commissie’ bijvoorbeeld, die de eventuele Belgische betrokkenheid bij de moord op Congo’s eerste premier onder de loupe nam, leverde weliswaar geen ‘smoking gun’ op, maar liet toch toe dit hoofdstuk definitief af te sluiten. De Rwanda-commissie, die Klep in zijn studie behandelt, leidde weliswaar niet tot politieke ontslagen, maar ze leverde wel een hele reeks aanbevelingen op die tot op vandaag een strikte richtlijn blijven voor elke Belgische regering. Ongetwijfeld de meest in het oog springende aanbeveling is dat

er bij deelname aan VN-operaties geen verwarring [mag] ontstaan, noch bij de deelnemende landen, noch bij het land waar de operatie plaatsvindt, tussen enerzijds de VN-missie en anderzijds de banden uit het heden en het verleden die bestaan tussen de betrokken landen.

Deze aanbeveling 5 gaat verder als volgt: ‘Daarom verdient het aanbeveling dat België geen contingent meer levert voor VN-operaties in landen waarmee vroeger een koloniale relatie bestond’.⁴ Klep geeft – ten onrechte – de indruk (270) dat deze aanbeveling in België nagenoeg onmiddellijk werd afgezwakt. *Quod non*. Toen België in 2003 troepen stuurde naar het Oost-Congolese Bunia, gebeurde dat na een uitvoerige discussie over de Rwanda-aanbevelingen. De aanbevelingen bleven echter onverkort van kracht. België stuurde een klein aantal militairen (53) en twee C-130s, voor een opdracht die beperkt was in de tijd (minder dan een jaar), in locatie (de stad Bunia en de nabijgelegen luchthaven) én in opdracht (de Belgische militairen voerden geen gevechtsoopdrachten uit, maar waren verantwoordelijk voor transport

3 ‘Parlementaire onderzoekscommissie Fortis dreigt te worden misbruikt’, *De Tijd*, 16 januari 2009

4 *Verslag namens de Onderzoekscommissie, Parlementaire Commissie van Onderzoek betreffende de Gebeurtenissen in Rwanda,*

uitgebracht door de heren Mahoux en Verhofstadt (Brussel 1997) 267.

5 Minister van Ontwikkelingssamenwerking Charles Michel in *De Morgen*, 25 november 2008; Minister van Buitenlandse Zaken De Gucht in *De Tijd*, 26 november 2008.

en medische bijstand). Bovenal: het ging om een Europese operatie (de eerste Europese operatie ooit), en niet om een VN-operatie, waarop de aanbevelingen van de Rwandacommissie betrekking hebben. De Eerste Minister van België was toen overigens ... Guy Verhofstadt, gewezen voorzitter van de Rwandacommissie. Ook andere, minder in het oog springende aanbevelingen werden nauwgezet opgevolgd, bijvoorbeeld toen België in de nazomer van 2006 besloot troepen te leveren voor de UNIFIL-missie in Libanon. Aanbevelingen 7 tot 51, die duidelijke garanties vragen om de veiligheid van de troepen te garanderen, onder andere via heldere ‘rules of engagement’, werden meticulous afgeveind alvorens de eindbeslissing werd genomen.

Eind 2008, tien jaar na het Rwanda-rapport, gingen er dan toch stemmen op, ook op ministerieel niveau, om de aanbevelingen van de Rwandacommissie opnieuw te bekijken.⁵ Aanleiding was de bijzonder dramatische situatie in Oost-Congo, die enkele landen – waaronder België – deed nadenken over de mogelijkheid een *Europese* interventiemacht uit te sturen. De Belgische steun hiervoor zou alleen geloofwaardig zijn als België ook zelf troepen zou kunnen sturen. En dit – zo onderstreepten de betrokken ministers – vereiste dat er eerst gepraat werd over conclusie 5 uit het rapport van de Rwandacommissie. De discussie in het parlement maakte duidelijk dat de herinnering aan het Rwanda-debacle nog steeds levendig was, maar dat België anderzijds ook niet aan de kant kon blijven staan. Nagenoeg alle partijen toonden zich bereid de Rwanda-aanbevelingen – of toch enkele ervan – opnieuw te bespreken. De humanitaire ramp die zich voltrok in Oost-Congo, met verkrachtingen op grote schaal, met het gebruik van kindsoldaten, met een groot aantal burgerslachtoffers, vereiste dat België alle middelen kon inzetten om in te grijpen. Een groot aantal parlementsleden, van meerderheid én oppositie, probeerde Europese partners te overtuigen mee in te grijpen.⁶ Uiteindelijk kwam er geen Europese interventiemacht, waardoor de discussie (voorlopig) stilviel.

6 De Groene senatrice Isabelle Durant stelde duidelijk: ‘Nous pensons qu’il faut prévoir une exception à la résolution sur le Rwanda pour permettre à la Belgique de prendre ses responsabilités’. Haar collega Dua viel haar bij: ‘Een sereen en grondig debat over de conclusies van de Rwandacommissie is aan te bevelen. (...) Als de aanwezigheid van België noodzakelijk is om beweging te krijgen in de intenties van de andere Europese landen, dan kunnen we

niet aan de kant blijven staan’. Nog duidelijker stelde de Franstalige christen-democraat Jean-Paul Procureur dat: ‘cette recommandation pouvait tout à fait se comprendre, mais face à la dégradation extrême de la situation sur place et à la souffrance de millions d’êtres humains dans la région, pouvons-nous camper sur nos positions, persévérer dans un rôle d’observateurs?’, *Handelingen van de Senaat*, 4 december 2008, 253.

Macht en onmacht van continuïteit

Bevestigt dit Kleps conclusie dat ‘de lessen van Somalië, Rwanda en Srebrenica in Canada, België en Nederland sterk gebonden bleven aan de continuïteiten in het bredere beleid en de internationale context’ (271)? Voor België is het antwoord ja en nee. Ja, omdat de ervaring in Rwanda inderdaad niet tot een radicale ommekeer in het buitenlands beleid van België heeft geleid. Er kwam geen heroriëntatie weg van Centraal-Afrika, integendeel. Nee, omdat er wel degelijk lessen zijn getrokken uit het Rwanda-verhaal, en dat op nagenoeg alle niveaus, politiek en militair. Misschien heeft het bepaalde klassieke aandachtspunten zelfs nog meer naar boven gebracht. Zo kan men zich bijvoorbeeld afvragen of het toeval is dat België en Nederland op internationaal vlak een voortrekkersrol spelen inzake ‘Responsibility to Protect’ (‘RtoP’), een thematiek waarin preventie van genocide en oorlogsmisdrijven centraal staan.

Uit het bovenstaande blijkt dat Christ Klep een erg rijke studie voortgebracht. Rijk aan discussiestof, rijk door de draagwijdte ervan, rijk door de omvang van zijn bronnenmateriaal. Hij heeft ook een moedige studie de wereld ingestuurd. Zijn besluit dat ‘het aantal ontsnappingsroutes uit het labrynt van verantwoordelijkheid zo goed als oneindig is’, is een duidelijke boodschap voor al wie betrokken is bij internationale én nationale politiek. Want daarin slaagt de auteur meesterlijk: de verstrengeling blootleggen van binnenlands en buitenlands beleid, zelfs inzake gebeurtenissen die zich soms ver van de hoofdstad afspelen. ◀

Peter Van Kemseke (1971) is docent aan het European Studies Department (K.U. Leuven). Hij is verbonden aan het Global Governance Center (K.U. Leuven). Als Belgisch diplomaat is hij verbonden aan de Permanente Vertegenwoordiging van België bij de Europese Unie. Publicaties: *België in de Veiligheidsraad 1946-2006* (2007); *Towards an Era of Development. The Globalization of Socialism and Christian Democracy, 1945-1965* (2006) en *Diplomatieke Cultuur* (2000). Hij schrijft deze bijdrage op persoonlijke titel. Email: Peter.VanKemseke@ghum.kuleuven.be.

Repliek

CHRIST KLEP

Response

The validity of my comparative approach (Somalia-Rwanda-Srebrenica) still stands, in my opinion. At the level of political responsibility and the process of coming to terms with events, the similarities are stronger than the differences. My estimation that the Inquiry reports were 'hijacked' by almost all of the stakeholders involved (especially the Canadian, Belgian and Dutch governments) is more of a matter of fact and a political reality than a reproach that ought to have legal implications. Finally, the question of how far the three governments that were involved learned lessons from the three affairs is difficult to answer. Was it not also the wider developments (for example, the switch from the 'blue' missions to the more robust 'green' missions) that compelled the lessons to be drawn out?

De ontwikkelingen gaan soms snel tijdens een nasleep. Peter Van Kemseke wijst hierboven terecht naar de heikele Kunduz-affaire in Duitsland. Begin december 2009 kwam deze zaak in een stroomversnelling. Minister van Werkgelegenheid Franz-Josef Jung (de bewindsman voor Defensie tijdens het bloedige Kunduz-bombardement) besloot alsnog tot aftreden. Enkele dagen eerder waren ook staatssecretaris Peter Wichert en inspecteur-generaal Wolfgang Schneiderhan opgestapt. Dit lijkt (voorlopig) een adequate reactie op een stevige 'uitdaging' van het Duitse politieke bestel. Hoe anders tijdens de drie taaie nasleepen in Canada, België en Nederland!

Peter Van Kemseke, Joseph Jockel en Thijs Brocades Zaalberg hebben zich al even adequaat gebogen over mijn dissertatie *Somalië, Rwanda, Srebrenica*. We zijn het, zo te zien, over een aantal basiselementen van het betoog wel eens: het beladen karakter van de drie affaires, het gebrekkige functioneren van de politieke en organisatorische verantwoordelijkheidssystemen, het ontlopen van verantwoordelijkheden. De drie recensenten plaatsen tegelijk een aantal interessante kritische kanttekeningen. Deze laten zich ruwweg distilleren tot drie aparte vraagstukken. Ten eerste de methodologische vraag of de drie affaires afdoende vergelijkbaar zijn en dus geschikt voor een oprecht comparatieve aanpak. Ten tweede de (met name door Joseph Jockel opgeworpen) politieke vraag in hoeverre de Canadese, Belgische en Nederlandse regeringen het werk van onderzoekscommissies 'kaapten'. Ten